

Katarzyna Okulicz-Kozaryn, Jacek Moskalewicz
Pracownia Profilaktyki „PRO-M”, - Zakład Badań nad Alkoholizmem i
Toksykomaniami Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

SPRAWOZDANIE Z WARSZTATÓW ZAPOBIEGANIA NARKOMANII W SPOŁECZNOŚCIACH LOKALNYCH, PIRAN, SŁOWENIA, 9-11 MAJA 1995

W dniach 9-11 maja w Słowenii odbyło się spotkanie na temat metodologii, problemów i strategii programów zapobiegania narkomanii na poziomie społeczności lokalnych. Był to czwarty (i ostatni) z warsztatów na temat ograniczania popytu na substancje psychoaktywne przeprowadzonych w ramach programu PHARE „Walka z narkotykami”. Zorganizowało je hiszpańskie konsorcjum ABS/INTERSALUS z Barcelony przy współpracy słoweńskich specjalistów. W warsztatach uczestniczyło 22 przedstawicieli 11 krajów Europy Środkowej i Wschodniej biorących udział w programie.

Z metodologicznego punktu widzenia, w programie warsztatów znalazły się trzy rodzaje aktywności:

1. Wykłady prezentowane w czasie sesji plenarnych;
2. Dyskusje w małych grupach nad szczegółowymi zagadnieniami związanymi z profilaktyką uzależnień;
3. Prezentacja materiałów edukacyjnych i programów opracowanych w różnych ośrodkach.

Wykłady

Wykłady dawały ogólne wyobrażenie o tym jak złożonym zjawiskiem jest profilaktyka uzależnień na poziomie środowisk lokalnych. Podstawą sukcesu, przy prowadzeniu tak wielopłaszczyznowej działalności, jest oczywiście sprawna koordynacja podejmowanych działań. Chodzi zarówno o koordynację na poziomie ogólnokrajowym (prowadzenie na poziomie lokalnym działań zgodnych z ogólną polityką państwa wobec środków uzależniających), jak i koordynację decyzji podejmowanych przez różne grupy zaangażowane w realiza-

cję programu środowiskowego. Mimo postępującej decentralizacji krajów Europy Środkowej i Wschodniej istnienie międzyresortowej struktury koordynacyjnej ds narkomanii ma ogromne znaczenie praktyczne (inicjowanie nowych kierunków działań, transmisja nowoczesnych koncepcji) i symboliczne (wskazuje, że kwestia narkomanii lokuje się wśród priorytetów państwa).

Lokalne programy środowiskowe mogą być prowadzone na poziomie profilaktyki pierwotnej, wtórnej, ograniczania szkód (harm reduction) lub profilaktyki trzeciorzędowej (leczenia i rehabilitacji). Wśród zasadniczych strategii działania da się wyróżnić kilka podejść, których celem jest spowodowanie zmian:

- w wiedzy, postawach, intencjach lub umiejętnościach osób objętych programem,
- w dostępności środków psychoaktywnych,
- w środowisku z uwzględnieniem kontekstu społecznego i kulturalnego, w jakim środki uzależniające mogą być przyjmowane.

Zagadnienia szczegółowe

Praca w małych grupach obejmowała kwestie bardziej szczegółowe i odwoływała się do doświadczeń i refleksji wszystkich uczestników.

Jeden z tematów dotyczył pracy z mniejszościami i grupami wysokiego ryzyka. W dyskusji podnoszono, występującą na całym świecie, tendencję do przejawiania patologii wśród mniejszości etnicznych i subkultur funkcjonujących na peryferiach struktury społecznej a zwłaszcza do oskarżania ich o alkoholizm i rozsiewanie narkomanii. Specjalne programy skierowane na te grupy pogłębić mogą proces ich negatywnej stygmatyzacji. Dlatego też, kwestia mniejszości powinna być uwzględniana w programach obejmujących całą społeczność a nie tylko jej margines. Przedstawiciele mniejszości powinni być włączani do programów już na etapie ich konstruowania. Ich udział może zwiększyć potencjał intelektualny programu i jego atrakcyjność kulturową. Niebezpieczeństwo stygmatyzacji i dalszej marginalizacji pojawia się także przy programach dla tzw. grup ryzyka. Ograniczyć je można poprzez przesunięcie akcentów z osób należących do tych grup na zachowania ryzykowne nie tylko na poziomie retoryki ale także w konkretnych działaniach prewencyjnych.

Innym zagadnieniem dyskutowanym w grupach była identyfikacja potrzeb danego środowiska, ustalanie celów pracy profilaktycznej i ewaluacja progra-

mów lokalnych. Oszacowanie potrzeb, będące podstawą wszystkich dalszych działań, może być przeprowadzone na podstawie badań ankietowych, wywiadów i dyskusji z osobami zainteresowanymi problematyką uzależnień. Wskazane jest objęcie badaniami jak najbardziej zróżnicowanych grup i systematyczne aktualizowanie danych. Ciekawy projekt przedstawił Jaap Jamin z Centrum Jellinka w Amsterdamie. W ramach projektu „Antena” zbierają oni informacje na temat bieżących zmian na rynku narkotykowym przeprowadzając regularnie wywiady nie tylko ze specjalistami ds narkomanii (lekarzami, policją, pracownikami socjalnymi) ale także z ludźmi mającymi możliwość bezpośredniego obserwowania narkomanii w społeczności (np. barmani, kelnerzy, fryzjerzy, dozorczy).

Większość uczestników opowiadała się za demokratycznym podejmowaniem decyzji co do wyboru celów programu. Postulowane było włączenie do tego procesu nie tylko zespołu kierowniczego programu, ale także lokalnych autorytetów i przyszłych realizatorów działań. Cele programu lokalnego muszą być realne, akceptowalne i dające się zmierzyć.

W ewaluacji programu wyodrębniono trzy elementy: ewaluację procesu, ewaluację wyników bezpośrednich i ocenę wpływu programu na środowisko.

Trzecim tematem do pracy w grupach był konflikt interesów różnych grup zaangażowanych w pracę środowiskową. Okazało się, że chociaż wszyscy: politycy, mieszkańcy, lekarze, policjanci, nauczyciele, młodzież, itp., mówią o ograniczeniu problemów związanych z używaniem środków uzależniających, to rozumieją ten problem zupełnie inaczej. Inne są ich oczekiwania, inne rozumienie priorytetów, a przede wszystkim kogo innego czynią odpowiedzialnym za zaistniałą sytuację i z innej strony oczekują jej rozwiązania.

W dyskusji wyróżniono trzy płaszczyzny konfliktów:

- konflikty „aktorów” (autorów, realizatorów, sponsorów, ludzi objętych programem),
- konflikty podejść,
- konflikty w ramach procesu realizacji programu.

Programy środowiskowe prowadzić mogą do konfliktów między wszystkimi aktorami grającymi w nich jakby rolę. Obok konfliktów „immanentnych” (narkomani-dealerzy, dealerzy- policjanci), często tli się konflikt między politykami lub sponsorami a profesjonalistami. Ci pierwsi, są

nastawieni na szybkie efekty programu, podczas gdy drudzy - na bardziej korzystne rozwiązania długofalowe. Wyjątkowo destrukcyjne są także konflikty między przedstawicielami rozmaitych profesji: lekarzami różnych specjalności, lekarzami-praktykami a specjalistami w dziedzinie profilaktyki, profesjonalistami a działaczami społecznymi. Potencjalnie konfliktorodne są także relacje dziennikarzy, które nie zawsze są rzetelne i dokładne.

W ramach konfliktów podejść, można wyróżnić konflikty między prewencją pierwszorzędową i wtórną, między zapobieganiem a leczeniem, między prewencją a represją. Ostatnie lata wprowadziły na rynek idei, podejście określane jako ograniczanie szkód (harm reduction). Jest ono w wielu środowiskach profesjonalistów i działaczy bardziej postrzegane w kategoriach rywalizacyjnych niż komplementarnych. Nie od rzeczy jest wymienienie w tym kontekście konfliktów ideologicznych między legalizacją i prohibicją oraz między integracją a marginalizacją, które od dziesięcioleci towarzyszą polityce społecznej.

Wprowadzanie programu obfituje w niemal codzienne konflikty: o priorytety programu, o środki, których zwykle bywa za mało w stosunku do potrzeb, o doraźne i długofalowe efekty programu. Polem konfliktów może być także ewaluacja (np. jaka powinna być proporcja środków przeznaczonych na działania profilaktyczne, a jaka na ewaluację programu).

Materiały edukacyjne i programy profilaktyczne

Bardzo ciekawym punktem programu warsztatu była prezentacja materiałów edukacyjnych i oświatowych opracowanych w różnych krajach. Mieliśmy okazję obejrzeć duńskie ulotki zawierające informacje o poszczególnych środkach uzależniających, polskie plakaty z programu „Odłot”, hiszpański film video mówiący o tym jak z punktu widzenia społeczności lokalnej można sobie poradzić z problemem narkotyków oraz, również hiszpański, album z naklejkami pomocny przy edukacji zdrowotnej. Dowiedzieliśmy się też, jak grając w coś przypominającego „Monopol” można zachęcić dzieci do dyskusji na tematy związane z promocją zdrowia (włoska gra „Giapolis”) i jak rozwiązać problem nieletnich włóczących się nocami po ulicach wielkich miast (Węgrzy proponują im pingponga o północy), oraz jak to się robi w Słowenii czyli jakie działania podejmują nasi gospodarze w swoich środowiskach lokalnych.

PODSUMOWANIE

Warsztaty oceniane były przez uczestników w krótkim kwestionariuszu ewaluacyjnym. Uzyskały generalnie wysoką ocenę. Na podkreślenie zasługuje zwłaszcza ewolucja metodologii zajęć dydaktycznych organizowanych w ramach programu PHARE dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Początkowo dominowały w nich wykłady specjalistów zachodnich, po których nierzadko brakowało czasu na jakąkolwiek dyskusję. Podczas warsztatu w Słowenii zdecydowanie przeważały już zajęcia w grupach umożliwiające wymianę doświadczeń i ich kumulację. Również w czasie sesji plenarnych, najcenniejszą rzeczą była możliwość konfrontacji doświadczeń różnych krajów europejskich oraz dyskusja nad nimi, a nie same wykłady. Wykłady i warsztaty prowadzone były przez specjalistów z Hiszpanii, Holandii, Polski, Węgier i Włoch a nie jak w czasie pierwszych szkoleń PHARE, głównie przez specjalistów z krajów Unii Europejskiej.

Ewolucja warsztatów, prowadzonych w ramach programu ograniczania popytu, odzwierciedla, jak się wydaje, stopniowe zmiany zachodzące w filozofii całego programu PHARE, który z paternalistycznego, staje się programem coraz bardziej partnerskim.